www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği
Social-Psychological View of the Epidemics: Covid-19 (Corona Virus) Pandemic Case

Sait Yıldırım*

Abstract: Epidemics and similar disasters pose a threat to health in terms of people, as well as they affect people socially and psychologically. Anxiety, panic, uncertainty and risk create an individual, social and universal culture of fear. The current epidemic has spread to many countries in a short time through means of transportation. The spread of the epidemic has made global crises inevitable, both in health and in social terms. The epidemic spreading very fast has increased the risks. For this reason, this study shows a trend on the individual and social effects of the Covid-19 pandemic. The aim of this study is to reveal the social psychological appearance of outbreaks in general, and the Covid-19 epidemic in focus, with expert opinions. Qualitative interviews were held with 10 experts and academicians in total from the fields of sociology, psychology, philosophy, social services and theology in this context. In this study, approval was obtained from the ethics committee for questions posed to the participants. In the interviews, answers to questions regarding the emergence of the epidemic, the social and psychological effects of the epidemic and the predictions regarding the post-epidemic process were sought. The analysis of the data was done by using the content analysis method by using qualitative interview technique in the research. Theoretically, the characteristics of epidemics were evaluated through Ulrich Beck's concept of "Risk Society". When the findings of the research are analyzed, the destructions in the causal explanation of the epidemic, especially in the post-Industrial Revolution process, have been suggested as the reason. It was expressed that the exploitation of production and consumption-oriented nature and universal risks are inevitable in the human-nature relationship. In this context, explanations in the religious context also support the principle of causality. In addition to religious discourse, it has been suggested that human rights violations along with the destruction of nature and disasters such as epidemics against world-oriented life can be evaluated in the context of warning, punishment and wisdom. At the point of the social outlook of the epidemic, the culture of fear created by uncertainty and anxiety is stated to be a common feature of modern risks. In this context, it has been stated that the existing restrictions will be determinant at the point of transformation of social relations and therefore the necessity of building collective consciousness has been expressed universally. In addition to controlling the epidemic in terms of health, it is recommended to build the "Social Support Board" in order to identify and prevent social problems that are likely to occur.

Structured Abstract: Epidemics and similar disasters have been frequently experienced in the history of humanity. Epidemics have affected people's lives in different ways. The place where the effort to dominate the nature after the Industrial Revolution has transformed the relations of production and consumption from ancient Greece to Rome, the Middle Ages to the Industrial Revolution and the present day. At this point, people who have provided unconditional domination on nature have disturbed the balance of nature and

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
Asst. Prof. Dr., Iğdır University, Faculty of Science and Letters, Department of Psychology
ORCID 0000-0002-6044-2447

saityildirim.erez@gmail.com

Cite as/ Atıf: Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585>

Received/Geliş: 14 May/Mayıs 2020

Accepted/Kabul: 10 August/Ağustos 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2020

CC BY-NC 4.0

made disasters such as epidemics inevitable. In this study, which is acted with this understanding and causality, the epidemics and the problems that the current Covid-19 (Corona Virus) epidemic poses in terms of health, and the problems that are visible in terms of psychological and sociological terms are mentioned. During the period of the Covid-19 (Corona Virus) epidemic, the development of transportation and communication facilities caused the virus to spread rapidly in a short time. For this reason, it has created significant health and social problems. Qualitative interviews were held with experts from the field of social science in order to evaluate the process social and psychologically.

Theory

In the study, Ulrich Beck's "Risk Society" approach was theoretically preferred in explaining the process. Beck states that the risks become more frequent in the post-industrial process and differ in their quality in that they are universal, irreparable and undetectable. At this point, Beck states that with the Industrial Revolution, the desire to dominate nature and insatiable consumption makes disasters such as epidemics inevitable. The Covid-19 (Corona Virus) epidemic has a structure that has emerged with the effect of human-nature struggle or other components in this context and conforms to the risk qualities Beck described as a result.

Methodology

In this study, which aims to examine the individual and social effects of Covid-19 (Corona Virus) epidemic, analyzes were made using qualitative research technique. An applied research was designed by feeding from historical and theoretical evaluations about epidemics and similar disasters. In this context, interviews were conducted with ten academicians and experts from philosophy, sociology, psychology, social services and theology and approval was obtained from the ethics committee for questions posed to the participants. Since the area selection is considered focused on the field, there is no spatial restriction. During the research process, the way in which the outbreak emerged was explained by the experts, the psychological and sociological effects of the outbreak, and attitudes on the problems that would occur in the post-epidemic process were questioned. The data obtained were categorized and analyzed.

Findings

In the evaluation of research data, a category was created on the emergence of outbreaks and the social psychological appearance of outbreaks. The principle of causality and religious discourse constituted the common view of the outbreak. With the destruction of nature, the element of order and balance existing in the world has been damaged and disasters have occurred. It is thought that consumption ambition, harm to nature and human rights violations in people also cause such outbreaks. On the basis of religious discourse, it is explained that nothing happening in the world is without reason, it will not be free, and the existence of punishment elements and the characteristics of the outbreaks. When we look at the effects of outbreaks in terms of social psychology, it is seen that anxiety and stress are widespread with the perception of uncertainty. Restrictions to ensure physical distance and isolation have led to the transformation of behavior. Handshaking and hugging behavior have lost their meaning as an indicator of sincerity and intimacy. Closing the spaces that people use as a means of socialization reveals loneliness and family conflicts. The limitation of the individual who needs to share his feelings and thoughts can lead to stress, tension, deviation and aggression.

Conclusion and Suggestions

Epidemic and similar disasters have affected societies sociologically and psychologically in every period of history. The universal nature of outbreaks such as Covid-19 has significantly increased the level of anxiety and panic. The epidemic mediated the transformation of individual and social relations by changing the priorities of people. In the study, the opinions of social science experts were evaluated in the context of the emergence and effects of the epidemic in the interviews with social science experts. The interviews were held with 10 experts and academicians from the fields of sociology, psychology, philosophy, social services and theology. It is known that the epidemic mainly creates health problems. However, in the process of combating the epidemic, during and after the epidemic, there are many social psychological effects. Considering the way outbreaks are explained, the principle of causality and religious discourse constitute a common belief. The reason for the outbreaks are associated with the destruction of nature and the increase of human rights violations, the spread of is shown as a reason. At the same time, it is seen that these negativities are evaluated in a religious context as punishment, warning and response. Considering the religious attitude,

current conditions of development and insufficient response to the epidemic, this is notable. When the emergence of epidemics is analyzed, the increase observed especially after the Industrial Revolution and the widespread effect seen in the 21st century support the views of experts. Contemporary thinkers drew attention to the problems that the developments with the industrial process will create in the modern and postmodern process. The ambiguity of modernity, the increase in risks and the culture of fear created by uncertainties, are very important in explaining the period and the current epidemic. The outbreak process creates fear and panic in society, and is explained by its uncertainty and irreparable features. At the same time, the need for collective consciousness for the solution of the epidemic in the current situation where individualization is dominant creates a social confusion. It is thought that the restriction of daily routines and relationships with the outbreak will transform social relations. Although it is stated that the epidemic has a democratic distribution for the whole segment of the society with the emergence process, it should not be ignored that there is a hierarchical risk focus for some segments. Self-isolation, regular eating and need for working reveal the distinction between individuals. Experiencing economic problems in the process of staying at home, nutritional order and protection of body resistance ultimately require financial liability. This poses a risk for individuals with low socio-economic status. In addition, the working group, the elderly, healthcare workers and those with chronic disease are other members of this disadvantaged group. In the post-epidemic process, it is thought that both those who have had a disease and health workers will be included in the stigmatization process. It is known that the change of attitude and behavior towards the disadvantaged segment will pose risks in terms of psycho-social aspects. When all the variables are taken into account, social and psychological supports both individually and socially emerge as a necessity. At this point, since social problems will develop and become widespread in a certain process, it should not be late in recognizing, analyzing and preventing the problem. It is essential to establish a Social Support Board by including the social psychological areas in the scientific support of the scientific committee. It is important to provide social support to children, young people, adults, elderly people and individuals who have defeated the disease through this board. In addition to controlling the epidemic in terms of health, it is recommended to build the Social Support Board in order to identify and prevent social problems that are likely to occur.

Keywords: Social Psychology, Covid-19 (Corona Virus), Epidemic, Risk Society, Culture of Fear, Social Support Board.

Öz: Salgın ve benzeri felaketler insanlar için sağlık anlamında bir tehdit oluşturmalarının yanında insanları sosyal psikolojik olarak da etkilemektedir. Kaygı, panik, belirsizlik ve risk; bireysel, toplumsal ve evrensel anlamda bir korku kültürü oluşturmaktadır. Mevcut salgın, ulaşım olanakları aracılığı ile birçok ülkeye kısa sürede yayılmış durumdadır. Salgının yayılım hızı sağlık ile birlikte sosyal anlamda da küresel krizleri kaçınılmaz kılmıştır. Çok daha hızlı yayılması riskleri arttırmış durumdadır. Bu sebeple bu çalışmada Covid-19 salgınının bireysel ve toplumsal etkileri üzerine bir eğilim gösterilmiştir. Bu çalışmanın amacı genel olarak salgınların, odak olarak Covid-19 salgınının sosyal psikolojik görünümünü uzman görüşleri ile değerlendirilerek ortaya koymaktır. Bu kapsamda sosyoloji, psikoloji, felsefe, sosyal hizmetler ve ilahiyat alanlarından toplamda 10 uzman ve akademisyen ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada katılımcılara yöneltilen sorular için etik kurulundan onay alınmıştır. Görüşmelerde salgının ortaya çıkışına dair değerlendirmeler, salgının sosyal ve psikolojik etkileri ve salgın sonrası süreçte dair öngörülere ait sorulara yanıt aranmıştır. Araştırmada, nitel görüşme tekniği kullanılarak verilerin içerik analizi yöntemi ile çözümlemeleri yapılmıştır. Kuramsal olarak Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" kavramsallaşması üzerinden salgınların nitelikleri değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında salgının açıklanma biçimi; nedensellik ilkesi çerçevesinde, özellikle Sanayi Devrimi sonrası süreçte insan-doğa mücadelesinde olagelmış tahribatlar sebep olarak öne sürülmüştür. İnsan doğa ilişkisinde üretim ve tüketim odaklı doğanın sömürülmesi ile evrensel boyutta risklerin kaçınılmaz olduğu görüşü dile getirilmiştir. Bu kapsamda dini bağlamda açıklamalar da nedensellik ilkesini destekler niteliktedir. Dinsel söylem ek olarak doğanın tahribatı ile birlikte insan hakları ihlallerinin ve dünya odaklı yaşam sürmeye karşılık salgın gibi felaketlerin ibret, ceza ve hikmet bağlamında değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Salgının toplumsal görünümü noktasında belirsizlik ve kaygının oluşturduğu korku kültürünün modern risklerin ortak özelliği olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda mevcut kısıtlamaların sürekliliği ile toplumsal ilişkilerin dönüşümü noktasında belirleyici olacağı ve bu sebeple evrensel olarak kolektif şuurun inşa edilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir. Ayrıca, salgının sağlık açısından kontrol edilmesinin yanı sıra, oluşan ve oluşması muhtemel olan sosyal problemlerin belirlenip önlenmesi açısından da "Sosyal Destek Kurulu"nın inşa edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Psikoloji, Covid-19 (Koronavirüs), Salgın, Risk Toplumu, Korku Kültürü, Sosyal Destek Kurulu.

Giriş

Salgın, virüs veya benzeri kavramların biçimlendirilmesinden önce bu tip evrensel vakaların genel dinamiğinin dikkate alınması gerekir. Nitekim bu salgın için de öne çıkan temel tedirginlik ölümlerin artarak kitlesel kayıpların yaşanması durumudur. Bu yüzden kitlesel kayıpların mahiyeti ve tarihsel süreçteki görünüşleri, toplumların bu kayıpları tanımlama biçimleri, sosyal bilimler açısından daha kavranabilir sonuçları ortaya çıkaracaktır. Günümüze milyonlarca yıl öncesinde insanlar ile birlikte diğer canlıların yarısı, yarısından daha fazlasını veya daha azını kitlesel olarak yok eden olaylar gerçekleşmiştir. Yok oluş sebepleri bakımından farklı söylemler gelişmiştir. Kuyruklu yıldız çarpması bunlardan biridir. Bu çarpmalar sonucu tsunami, depremler ve yangınlar gerçekleşebilmektedir. Benzer şekilde küresel olarak soğuma kaynaklı buzullaşmalar da kitle kayıplarına yol açar. Küresel soğuma insanların donması ile birlikte suların da donması ile kıtlığa sebep olabilir. Ayrıca volkanik patlamalar ile uzun süre etkisini gösteren yangınlar kitle kayıplarına yol açabilmektedir (Şahin, 2011: 216-219). Bahsedilen kitle kayıpları, salgınlara göre daha kapsayıcı ve yıkıcı olmuştur. Salgınlar ve salgına dair bilgiler de milattan öncesine dayanmakla birlikte; günümüze kadar farklı zamanlarda hala yaşanmaktadır. Milattan önce görülen çiçek salgını belirlenebilen ilk salgınlardandır. Benzer şekilde küçük küçük ve orta ölçekli salgınlar yaşanmıştır. Ardından ortaçağda “Kara Veba” salgını milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. Devamında Sanayi Devrimi ile birlikte salgınların etkisi ve sıklığı artarak aynı virüsün değişik mutasyonlarda ortaya çıktığı görülmüştür (Özdemir, 2005: 16-25). Tifüs, İspanyol Gribi, Kuş Gribi, Domuz Gribi, AIDS, Covid-19 (Koronavirüs) gibi salgınlar da 19. ve 20. Yüzyıllarda ortaya çıkan ve önemli kayıpların yaşanmasına yol açan salgınlardan olmuştur. Günümüze değin salgınlar, tıp ilmi açısından önlem alma konusundaki yetersizliği öne çıkarmıştır. Salgınlar ve diğer kitlesel yok oluşa sebep olan etmenler, insanların sosyal ve manevi anlamda bir bakış açısı oluşturmalarına yol açmıştır. Salgınlar üzerinden din ve manevi unsurlar kimi zaman olumlayıcı ve yön gösterici olsa da belli dönemlerde kurumsal olarak güç kaybına uğramıştır. Orta çağda özellikle dinin politik gücü ve sınıfsal yapısı, salgın ile olan mücadele konusunda yetersiz olduğu için otoritesini yitirmiştir. Salgınların günahların bedeli olarak sunulup önleyici tedbirlerin sunulmaması insanların özellikle kilise karşıtı tutum sergilemesine yol açmıştır (Karaimamoğlu, 2016: 600-603). Vebalar, Avrupa’da kitlelerin kutuplaşmasına yol açarak kolektif şuurun oluşmasını engellemiştir. Osmanlı Döneminde de benzer etkiler gözlemlendiği söylenebilir. Salgınlar, kıyamet alameti olarak değerlendirilmiştir. Vebalar ile ilgili bilgi düzeyi arttıkça, sebepler noktasında dini ve ahlaki çöküntü ile ilişkilendirme oranı azalmıştır (Varlık, 2018: 35-36). Din ve manevi duyguların salgını açıklama noktasındaki toplumsal etkisi azalmakla birlikte varlığını her dönemde korumuştur. Bu noktada belirleyici unsur, salgın konusunda insanlığın ve imkânların yetersiz oluşudur. Aynı zamanda hangi dönemde ortaya çıkarsa çıksın salgınların önlenmesi konusunda insanlığın bir virüs karşısında mağlup olması felsefi bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Eğer insanlar maddi anlamda üretim, gelişim ve birikimlerini sürekli bir biçimde gerçekleştirmelerine rağmen virüs karşısında tüm bileşenler etkisiz hale geliyorsa, bu birikimlerin mahiyeti nedir? Bu süreçte önemli, değerli ve vazgeçilmez olan her unsur kıymet kaybına uğramakla birlikte insanın özüne dönerek her şeyi erteleyebilme düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda normal şartlar altında ihmal edilen diğer sosyal problemlere bakış açısı objektif bir biçime evrilmektedir. Bir tarafta lüks hayat yaşayan insanlar varken diğer yanda açlıktan ölen, tecavüz edilen ve öldürülen çocukların varlığı; aslında normal yaşamdaki anlamsızlık ve karmaşayı gözler önüne sermektedir. Salgınlar ile herhangi bir şart belirleyici olmadan tüm insanlığın riske maruz kalması insanların salgınlara yönelik bakış açısını güçlendirmiş durumdadır.

Salgınların ortaya çıkışı, bu durumu besleyen sosyal koşullar ve evrensel problemler ile tedbirsizlik, cehalet ve diğer sebepler ayrı biçimde ele alınmalıdır. Mevcut salgının ortaya çıkmasında beşeri bir ihmali olup olmadığı konusunda tartışmalar netleşmiş değildir. Bu noktada, çalışma içerisinde salgınlar ile ilgili bilgiler verilerek aslında tematik olarak ortak yönlerin ve sosyal koşulların belirleyici olduğuna dair gözlemler paylaşılmıştır. Salgınlar ile mücadele sürecinde dönem ve imkânlar ne olursa olsun yetersizliklerin baş gösterdiği ortadadır. Aynı zamanda salgınları önlemede ihtiyaç duyulan kolektif kimliğin ortaya konulması noktasındaki yetersizlikler de bir tartışma konusu olmuştur. Modern ve post modern süreçte bireylerin topluluk kimliğinden uzaklaşarak bireyselleşmeleri kuşkusuz bu noktada irdelenmelidir. Salgını önleme noktasında tedbirlere uyma, sorumluluk üstlenme ve diğerini düşünme algısı ne yazık ki günümüz şartlarında etkinliğini yitirmiştir. Ancak oksidental bakış açısı ile ele alındığı zaman, Türkiye’de değerlere bağlılık ve kolektif şuurun Avrupa ve Amerika’ya göre daha gelişmiş olması salgınların önlenmesi noktasında belirleyici olmuştur.

Salgın ile birlikte evrensel bir soruna dönüşen Covid-19 (Koronavirüs) Pandemisi, risk faktörünü tüm toplumlar için görünür kılmıştır. Ancak sosyal yaşamda salgın öncesi süreçte de var olan birçok risk mevcuttu. Bu riskler toplumun belli bir kesimini ilgilendirdiği için, mücadele ve tedbirler de yeterli olmuyordu. Diğer sosyal sorunlar ile birlikte bugün yaşanan salgın da birçok sosyal problemin yaşanmasına aracılık etmektedir. Özellikle insanların yaşam alanlarının kısıtlanması, sosyal ve fiziksel mesafeler, evde kalma süreçleri şiddet ve saldırgan davranışların artmasına yol açmaktadır. Benzer şekilde üretim faaliyetlerinin kısıtlanması ve ticari faaliyetlerin sınırlı bir şekilde devam etmesi birçok kişi ve kurumu ekonomik açıdan olumsuz etkilemektedir. Risk faktörleri birleştiği zaman salgın sürecindeki toplumsal sağlığa dair zorluklar da artmaktadır. Nitekim bu sürecin devam etmesi hatta bitmesi durumunda da risk faktörleri yoğunlukta olacaktır. Bu noktada, olası sosyal problemler yaygınlaşmadan tedbir alınması önemsenmelidir.

Salgın ve benzeri riskler konusunda sosyal bilimler olarak öncelikle emsal durumlar incelenerek riskler belirlenir. Ayrıca problemi ortaya çıkaran unsurlar ve dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları değerlendirilir. İncelenen mevcut risk de değerlendirilerek ortak temellendirmelerde bulunulur. Bu süreçte çok yönlü bir bakış açısı esas alınır. Bu çalışmada da salgınların ortaya çıkış koşulları, müdahale, tedbirler ve salgınların etkisi ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bununla birlikte kuramsal olarak mevcut durum ve emsallerini açıklama noktasında önemli öngörüler sunan Ulrich Beck’in “Risk Toplumu” kavramsallaştırmadan faydalanılmıştır. Kuramsal ve tarihsel bilgilerin yorumlanması ile ortak temellendirmeler yapılmıştır. Araştırmada içerik analizi yöntemi ile çözümlemeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada uygulama bağlamında sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler ile nitel görüşmeler yapılarak sürecin algılanış biçimi ortaya konulmuştur. Görüşmelerde sosyoloji, psikoloji, felsefe, sosyal hizmetler ve ilahiyat alanlarından 10 bilim insanı ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde mevcut salgın üzerine sosyal bilimler içerisindeki farklı disiplinlerin değerlendirmesi yer almaktadır. Aynı zamanda mevcut salgın ve daha önce yaşanan salgınların oluşmasında sosyal ve manevi sebeplerin etkisi değerlendirilmiştir. Salgınlar ile birlikte alınan tedbirler çerçevesinde oluşan sosyal sınırlılıkların birey ve toplumu ne ölçüde etkilediği tartışılmıştır. Bu süreçte rutin olan tokalaşma, sarılma, kalabalık ortamlarda bulunma gibi alışkanlıkların değiştiği görülmüştür. Tutum ve davranışların dönüşmesinin toplumsal ilişkileri değiştirme noktasındaki belirleyiciliği dikkate alınmıştır. Bu sürecin sosyal ve manevi anlamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de ciddi bir odak oluşturmaktadır. Bu noktada, virüsün ortaya çıkışındaki sebeplerin sosyal, beşeri ve manevi unsurlar bakımından ele alınması, bilim ve teknolojinin gelişmişlik düzeyine rağmen mevcut durumda virüsün önlenemez durumu üzerine değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Toplamda sosyal bilimler alanında on akademisyen (felsefe, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmetler ve ilahiyat) ile yapılan çalışmamızda kuramsal ve tarihsel incelemelerin sosyal görünümü irdelenerek Covid-19’a farklı bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada görüşmecilere

yöneltilen sorular için Iğdır Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 05.05.2020 tarihli 2020/6 nolu toplantısında etik onayı alınmıştır.

1. Risk Toplumu

Modern toplum risk ve belirsizliklerin olduğu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte bireyselleşmenin hâkim olması; risklerin toplumsal ve evrensel etkilerinin bulunması toplumsal çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme ile birlikte gelen, zorunlu bir süreç olarak kimliksizlik ve belirlenimsizlik risklere yönelik tutumlar konusunda toplumu zorlamaktadır (Bauman, 2003: 127-130). Risk toplumu, daha çok modern toplumlar için kullanılan bir kavramsallaştırma. Risklerin modern ve post modern yönü, riskin etkileme yoğunluğu ile ilgilidir. Aynı zamanda modern dönem risklerinin zamansal ve mekânsal olarak kavranamadığı gözlenmektedir. Geleceğin riskli olması ve hangi riskin baş göstereceği kaygısı geleneksel dönem olarak sanayi öncesindeki riskler çok daha farklı biçimde ele alınmaktadır (Giddens, 1994: 112-113). Risk kavramı tarihsel olarak, incelendiği toplumun sosyal, siyasal, dini, kültürel ve düşünsel yapısına göre biçimlenmiştir. Teolojik ve metafizik anlayışın hâkim olduğu ortaçağ döneminde riskler, kıtlık, salgınlar, felaketler, gök olayları gibi korku kaynağını inşa eden unsurlardan oluşmaktadır. Modernleşme sürecinde ise ekonomik ve politik anlamda riskler öne çıkmıştır. Riskler modernleşme öncesi ve sonrası dönemlerde farklı özellikler göstermektedir. Modernleşme öncesi dönemde riskler, bölgesel ve sınırlı biçimde ortaya çıkmıştır. Modern ve post modern süreçte ise riskler bölgesel olmaktan ziyade ulusal ve evrensel niteliklere bürünmektedir. Ulaşım imkânlarının artması, uluslararası politik ve ekonomik ortaklıklar, devletleri birbirine ilişkisel olarak bağlamaktadır. Bu noktada herhangi bir devleti tehdit eden riskler tüm devletler için problem oluşturmaktadır. Bu süreçteki riskler, daha çok Sanayi Devrimi ve sonrası dönemde başlayarak günümüze kadar kendini gösteren doğanın tahribi, tüketimin sınırsızlığı ve toplumda kolektif yapının ortadan kalkmasından beslenmektedir. Bu sebeptendir ki, Ulrich Beck modern toplumda risklerin niteliğinden bahsederken; risklerin belirsizliğinin, önleyici bağlamda öngörü geliştirme konusunda yetersizliklere yol açtığını belirtmiştir (Soydemir, 2011: 171-173). Risklerin ortaya çıkışı ve niteliklerinin belirsizliği, önleme noktasındaki çaresizliği ortaya çıkarmaktadır. Bilgi, üretim ve kaynakların kontrolsüz kullanımı ile Sanayi Devriminden günümüze salt rasyonalite ve pozitivist toplum anlayışı risklerin sürekliliğine yol açmaktadır.

Ulrich Beck'in risk olgusuna bakışı, tarihsel ve toplumsal düzenin işleyişine göre değişiklik göstermektedir. İnsanların yaşam biçimleri değiştikçe riskler de şartlara göre şekillenir. Başlangıçta insanlar için hayatta kalmak, doymak ve birine bağımlı olmamak gibi öncelikler varken şartların iyileşmesi ile birlikte mülkiyet edinmek, lüks yaşam sürmek, bakımlı olmak gibi zaruriyeti azalan ihtiyaçların gerçekleşip gerçekleşmeme durumu riski oluşturmuştur. Beck'in ele aldığı ve kuramını geliştirdiği süreç ise sanayi dönemi ve sonrasıdır. Üretim, hâkimiyet ve iktidar yapılarının büyümesi ile riskler ve toplumsal sorunların boyutları da o denli genişlemiştir. Riskler artık üretim ve tüketim çılgınlığının bir sonucu olarak var olmuştur. Risklerin dönüşümü noktasında belirleyici unsur, bilim ve teknolojik gelişmeler ışığında oluşan üretim faktörüdür. Sanayi Devrimi öncesindeki riskler, sağlık, temizlik ve diğer gelişimlerin yetersizliği ile açıklanabiliyordu. Aynı zamanda dini argümanların etkisi oldukça fazlaydı. Bu sebeple insanların riskleri kabul etmesi daha kolay sağlanmıştı. Ancak sanayi sonrası riskler, çoğunlukla bizi insan kaynaklı oluşmuştur. Suların ve ormanların tahrip edilmesi ve doğaya müdahale ile yeni hastalıklar ve salgınlar türemiştir. Aynı zamanda bilim ve teknoloji ışığında insanlar, riskleri kabul etmek yerine yöneticilerden açıklama, çözüm oluşturma talebine girişmiştir (Beck, 2011: 21-24). Bu kapsamda riskler, iki farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki tüketim çabası ile oluşan bireysel risklerdir. Sanal ihtiyaçlar üretilerek insanların tüketime teşvik edilmesi çağımızın önemli bir sorunudur. Aynı zamanda tüketim aracılığı ile ortaya çıkan sağlık sorunları da bu riskler kapsamında değerlendirilebilir. Estetik ameliyatları, cilt bakımı, kilolu olma durumu gibi icat edilmiş ihtiyaçlar veya tüketim olgusu ve düzensiz yaşamın getirmiş olduğu sorunlar bahsedilen risklerdendir. İkincisi ise evrensel boyuttaki risklerdir. Bu riskler herkesi etkiler ve bu etkileme

biçimi gücünü küreselleşmeden alır. Dünya büyük bir köy hükmünde olup kıtalar ve ülkeler birbiri ile işbirliği içindedir. Bu işbirliği siyasal, ekonomik, askeri ve daha birçok alanda sürdürülmektedir. Bu yüzden bir toplum veya devlette yaşanan bir risk, kolayca küresel bir krize dönüşebilir.

Post modern süreçte riskler ve risklere dair izahın en anlamlı ifadesi Beck'in "*Formülleştirerek söylersek, yoksulluk hiyerarşiktir; kirli hava tabakası demokratiktir.*" (Beck, 2011: 49) cümlesinde gizlidir. Toplumda riskler, kişi veya belli bir kesimi etkilediği gibi tüm insanlığı etkileyebilecek niteliğe bürünebilir. Risklerin evrensel yönünü Beck, "Bumerang Etkisi" olarak açıklamaktadır. Riskler karşısında kimse imtiyaz sahibi olamaz. Nitekim mevcut salgın ile risk toplumu ilişkisine gelindiğinde önleyici bir tedbir geliştirilemediği için tüm insanlığın tehdit altında olduğu görülmektedir. Riskin boyutu evrensel olduğu için riske muhatap olan tüm insanlar için ortak eylem planı gerekmektedir. Bu noktada insanların dayanışması, salgınların etkisini azaltmak için son derece önemlidir. Çünkü risklerin önemli ölçüde kaynağı ve sebebi artık o riske muhatap olan insanlıktır. Bu noktada "insanın doğaya kusursuz hâkimiyeti" sonucu doğadaki dengesizlik insanlığa yönelik bir misilleme ve reflekse dönüşmektedir. Mevcut dönemde ortaya çıkan Covid-19 salgınının oluşturduğu riskler Beck'in risk toplumu teorisinin nitelikleri ile örtüşmektedir. Salgının evrensel niteliğinin olması, salgın sonuçlarının ve etkisinin öngörülebilmesi ve zararların telafi edilmesi noktasındaki yetersizlik mevcut risklerin niteliklerindendir. Covid-19 salgınına bakıldığı zaman tüm dünyayı kısa sürede sardığı ve tüm devletleri birçok açıdan etkilediği görülmektedir. Salgın ile ortaya çıkan tabloya göre can kaybı, ekonomik zarar ve diğer riskler konusunda öngörüler yetersiz olmaktadır. Bu risk ile oluşan zararlar telafi edilecek durumda değildir.

2. Salgınların Tarihi

Salgınlar insanlık tarihinin her döneminde görülmüştür. Bu salgınlar, farklı biçimlerde ortaya çıktığı için gerek tanılama gerekse tedbir alma konusunda yetersizlikler görülmüştür. Tedbirler ise sadece ölümleri şehrin dışında 'veba çukuru' adı verilen yerlere atmakla sınırlı kalmıştır. Sağlık açısından salgına dair bir tedavi geliştirilemediği için, salgın sebebi ile hastalık başlangıcı olanlar bile görevliler tarafından çukurlara atılarak yok edilmiştir. Tedbirsizlik ve toplumsal ihmaller salgının yayılması ve kitle ölümlerinin gerçekleşmesine yol açmıştır. Özellikle ortaçağda veba gibi salgınların sonucunda kitle ölümlerinin artması, konunun tıptan öte kilise ve dinin kapsamına girmesine yol açmıştır. Sağlıkçılar virüs veya salgın kaynağını tespit edemediği ve hastalığın daha önce karşılaşmadıkları bir yapıda belirdiği için, bu salgınları geçici bir durum olarak yorumlamalarına yol açmıştır. Din adamlarının tavrı ise, insanların ve devletlerin yapmış oldukları kötülöklere karşı bu salgın, Tanrı'nın bir cezası niteliğindedir. Dini anlamda bir ceza olarak kabul edilmesinin en sorunlu yanı ise insanların toplu olarak kilise ve değişik yerlerde af dilemeleri olmuştur (İstek, 2017: 174-176). Bu durum, salgının daha hızlı yayılmasına olanak sağlayarak ölümleri arttırmıştır. Salgınlar ortaya çıktığı her dönemde toplumsal yapıda değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bireysel, toplumsal ve kurumsal anlamda tedbirlerin yetersizliği, salgın konusunda bir çaresizlik ortamı doğurmuştur. Salgınların önemli bir niteliği, bireylerin çaresiz durumda oluşunun kurumlar ve devlet nezdinde çözümsüz olmasıdır. Salgın konusunda ilgili kurumlar öncelikle sağlık ve din otoritesi olmuştur. İnsanların bu iki kurumdan beklediği çözümlerin geliştirilememesi, kurumsal güvensizliği ortaya çıkarmıştır. Bu güvensizlik salgınların ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze kadar aynı nitelikte seyretmiştir.

Tarihte yaşanan salgınların gerek ortaya çıkış koşulları gerekse bıraktığı izler bakımından en kapsamlılarından biri 1348 yılında yayılmaya başlayan "Kara Ölüm- Kara Veba" salgınıdır. Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ve daha birçok ülkeye yayılarak Avrupa nüfusunun neredeyse yarısının ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu salgının ismi, enfekte olmuş kişinin vücudunda kan ve iltihaplarla dolu şişlikler meydana gelmesinden dolayı "Kara Veba" olarak kalmıştır. Kara veba Çin'den Avrupa'ya yaklaşık 200 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Hastalığın önlenmesi konusunda insanlar çaresiz durumda kalmıştır. Tedbirler ise ölen insanlardan hızlıca kurtulmak ile

sınırlıydı. Ticari faaliyetler aksamaya başlamış ve ulusal ve uluslararası ticaret yolları işlevsiz hale gelmiştir. Bu sebeple alternatif tüketim olanakları ortaya çıkmış; tavşan, geyik, balık ve yabani otlardan oluşan gıdalar tüketilmeye başlanmıştır. Ticari faaliyetler ile birlikte sosyal ilişkiler de zayıflamıştır (Genç, 2011: 139-142). Aile ve akrabalık ilişkileri, salgının bulaşıcı etkisinden dolayı kesintiye uğramıştır. Başlangıçta dini temelde bağlılıklar ve ayinler artarken, bu organizasyonların da salgını yayan ve çözüm getirmeyen niteliği ortaya çıkınca toplumda kilise ve dine karşı bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. Salgın toplumda dini, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda birçok sınırlandırmayı ve kurumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

Salgınların tarihsel süreçte farklı zamanlarda aynı reflekslerle seyretmesi toplumlar için sürekli bir tehdit oluşturmıştır. Özellikle insan-asker gücü bakımından; salgınlarda nüfusun yitimi evrensel bir problem oluşturmaktadır. Bu noktada 18. Yüzyılın sonları itibarı ile başlayan kolera salgınları serisi 20. Yüzyıla kadar farklı zamanlarda ortaya çıkarak milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır (Yılmaz 2017: 30-33). Bu kapsamda başlangıçta 19. Yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan ve yayılan “Kolera Salgını” başlangıç olarak binlerce insanın ölümüne yol açmış ve sonrasında 1960'lı yıllara kadar değişik biçimlerde görülmüştür. Kolera salgınlarında milyonlarca insan yaşamını yitirmiştir. Ortaya çıkış biçimine bakıldığı zaman, kirli hava ve su tüketiminin pandeminin tetikleyicisi olduğu belirtilmiştir. Ancak her ne sebeple ortaya çıkmış olursa olsun hızlıca yayılım göstermesi ve tedbirlerin çaresizliği ölümleri kaçınılmaz kılmıştır. İnsanlar ancak yaşadıkları bölgeleri terk ederek kırsal alanlara yerleşmeye çalışmıştır. Ancak virüs kolay ve hızlı yayılım etkisi ile insanları kısa süre altına almıştır. Yayılma hızı 37,5 derece olan virüsün, sıcaklık bakımından insanın vücut ısısı ile aynı olması, hızlı üremesine yol açmıştır. Virüsün özellikle ticaret yolları aracılığı ile devletler arasında taşınıp birçok ülkeye yayıldığı görülmüştür (Yaşayanlar, 2018: 50-51).

Salgınların yayılması konusunda geçmişte en önemli unsur savaşlardır. Tifüs bu noktada savaşlardaki can kaybından daha çok ölümlerin olmasına yol açan bir salgındır. Tifüs, özellikle 19. Yüzyılın ortalarında kıtlık ve yetersiz beslenmeden kaynaklı yayılan bir salgındır. Tifüs aracılığı ile ölenlerin sayısı savaşlarda ölen asker sayısından daha çok olmuştur. Bu noktada devletler, özellikle kalabalıkların olduğu alanlarda tedbirler almaya başlamıştır. Tedbirler noktasında özellikle hijyen kurallarına riayet edilmesi önerilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu sürecin daha az kayıp ile atlatılması için her alanda temizliğe önem verilmiştir. Ulaşım araçlarında, topluma açık alanlarda ve toplu yerleşim alanlarında hijyen kuralları konulmuştur. Hapishanelerde salgının yayılmasını önlemek için hapishane alanları değiştirilmiş ve mevcut alanlarda temizlik tedbirleri alınmıştır. Benzer şekilde okullarda ve yatılı yurtlarda da önlemler alınmıştır (Özer, 2016: 249-253). 19. Yüzyılda yayılmaya başlayan tifüs salgınının 20. Yüzyılın ortalarına kadar özellikle savaşların yaygın olması ile bulaşıcılık riski artmıştır. Bu noktada salgının temel niteliği olan yetersiz beslenme ve hijyenin eksik olması salgının yayılmasına yol açmıştır. İkinci Dünya savaşı döneminde aşının bulunması ve yaygınlaşması ile salgının yayılımı önlenmeye çalışılmıştır (Bulut, vd., 2017: 18-20).

Savaş döneminde (I. Dünya Savaşı) ortaya çıkan ve insanlık tarihinin bilinen en büyük kıyımına yol açan “İspanyol Gribi” neredeyse tüm dünya devletlerini etkisi altına almıştır. 1918-20 yılları arasında çıkan bu grip savaşlar neticesinde hızlı bir şekilde yayılmıştır (Yolun, Kopar, 2015: 1114-1116). Nedeni anlaşılamayan bir şekilde yaşlı ve çocuklar haricinde genç ve erişkin bireyleri daha çok etkilemiştir. Virüs Amerika'da ortaya çıkmış ve 40 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Savaşla birlikte yayılan salgın bir anlamda savaşın nihayetlenmesine de yol açmıştır. Çünkü devletlerin savaşta kaybettiklerinden çok daha fazlası salgın sebebi ile gerçekleşmektedir (Temel, Ertin, 2020: 64-66). Birçok devlet kayıpların artmasını bir sağlık probleminden öte yok olma korkusunu gündeme getirdiği için salgına karşı tedbirleri arttırmıştır. Özellikle salgına karşı bir aşının bulunması konusunda; İngiltere verdiği kayıplardan ötürü oldukça gayret göstermiştir. Osmanlı Devletinde de virüsün yayılmasını savaş döneminden ötürü sağlık çalışanların orduda görevlendirilmesi sonucu tedbir alma açısından yetersizlikler hızlandırmıştır. Günümüzde olduğu

gibi o dönemde de maske kullanımı, sağlıklı beslenme, istirahat ve hijyene dikkat etme konusunda öneriler ortaya konmuştur (Yolun, 2012: 102-108).

Grip virüsü olan İnfluenza, 1918'deki "İspanyol Gribi" salgınının bir başka türü, 1968'de "Hong Kong Gribi" ve 1975'te "Asya Gribi" olarak ortaya çıkmıştır. Hong Kong Gribi ile bir milyondan fazla insan yaşamını yitirmiştir. Kuş Gribi virüslerinden birini içeren bu salgın Hong Kong'da ortaya çıkmıştır. Vietnam savaşı dönemine denk gelen salgın, Amerikan askerlerinin ülkeye dönüşleri ile ABD'de yaygın bir şekilde görülmeye başlamıştır. Hong Kong Gribi ile benzer özellikler sergileyen "Asya Gribi" 4 milyondan fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Çin'de ortaya çıkan salgın on yıl kadar etkisini sürdürmüştür (Ceyhan, 2006: 81-84). Bu salgınlar, 21. Yüzyılda görülmeye devam etmiştir. 2009 yılında ortaya çıkan "Domuz Gribi", özellikle domuz ve kümes hayvanlarından bulaşarak yayılmıştır. Domuz gribi hayvanlardan bulaştığı gibi insandan insana da bulaşabilmektedir (Şanlı, 2010: 5-7). Bu virüsün bebek ve yetişkinleri daha çok etkilediği belirlenmiştir. Uzmanlar bu noktada her on yıl veya daha kısa sürelerde bu ve benzeri salgınların görülme sıklığı olacağını ifade etmiştir (Yılmaz, 2010: 37-40).

Salgınlar tarihsel sürecin hemen her aşamasında görülmüştür. Özellikle Sanayi Devriminden sonra virüslerin etki alanları ve tahribat gücü oldukça artmıştır. Zaman ilerledikçe ulaşım olanaklarının yaygınlaşması virüslerin yayılmasını hızlandırmıştır. Buna karşılık tıp biliminin gelişmesi ile vakalara müdahale biçimleri profesyonelleşmiştir. Ancak her vakada önleyici tedbirler ve özellikle virüsten koruyucu aşının bulunmasına kadar geçen sürede vakanın yıkıcı etkisi gözler önüne serilmiştir. Bilim, teknoloji ve tıp her ne kadar gelişmiş olsa da salgınlardaki ölüm oranlarının bu denli artarak sürmesi pozitivist algının ötesinde beliren unsurlara dikkatleri çekmektedir. Salgınlar içerisinde en büyük kayıplar Sanayi Devrimi ile toplum-doğa ilişkisinin dönüşümü neticesinde gerçekleşmiştir. İnsanların kazanma hırsı ve doğayı tahrip etmesi; toplumsal yaşamda sınıflar arası mesafenin artması toplumsal düzensizlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu noktada risk faktörleri artarak toplumsal yaşamın dengeleri alt üst olmuştur. Benzer şekilde, savaşların yaşandığı dönemlerde virüslerin ortaya çıkması da dikkat çekicidir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Vietnam savaşı ve 21. Yüzyılda ortaya çıkan toplumsal felaketler virüsler ile paralel bir şekilde meydana gelmiştir. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bilimsel değerlendirmeler, salgınların ortaya çıkışı, yayılması ve önlenme süreci noktasında; sosyal, beşeri ve manevi unsurların etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

3. Covid-19 (Koronavirüs)

"Koronavirüs" 2019'un sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış olup kısa sürede dünyaya yayılmıştır. Dünya üzerinde hemen her ülkeye yayılan Covid-19 (Koronavirüs) salgını, yaşlılar ve kronik rahatsızlığı olan bireylerde öldürücü etki göstermektedir. Salgının ortaya çıkması ile birlikte gerekli tedbirlerin alınmaması, virüsün yayılmasına yol açmıştır. Çin'in uluslararası anlamda etkileşimi ile virüs diğer ülkelere hızlıca yayılmıştır. Sadece birkaç ayda bile yüz binin üzerinde birey virüsten dolayı ölmüştür. Mevcut olarak önleyici tedbirler, sosyal izolasyon ve hijyen üzerine yoğunlaşmaktadır (Dikmen, vd., 2020: 30-32). Salgının ortaya çıkması ile hastalanan bireylerde solunum sıkıntısı başlamaktadır. Bu sebeple hastanelerde enfekte olan bireylere solunum açısından destekler sunulmaktadır. Aşının bulunmamış olması salgın riskini canlı tutmaktadır. Devlet yöneticileri, salgının bu denli etki ve yayılım alanı gösterebileceğini öngöremediği için tedbirsiz tutum sergilemiştir. Bu durum ise salgını içinden çıkılmaz bir boyuta sürüklemiştir. Mevcut durumda resmi ve özel olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlar salgına karşı ortak eylem planına göre hareket etmektedir (Çobanoğlu, 2020: 40-42). Salgın sürecinde ulus devlet algısının, kolektif şuurun önemi gündeme gelmiştir. Küresel bir problem olan salgına yönelik müdahalelerin devletler arasında farklı müdahale biçimleri bilimsel gelişmeler ile birlikte ulus bilinci ile de ilintilidir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2020: 62-64). Virüsün kontrol altına alınması noktasında toplumsal işbirliği zaruri görülmektedir. Aksi durumda yayılım hızının kontrolden çıkması, sağlık personeli ve hastanelerin

hastalara yetmemesine yol açabilir. Bu ise ölüm oranlarını arttırarak toplumda panik havasını yaygınlaştırabilir.

Salgının ortaya çıkış belirtileri başlangıçta yüksek ateş, öksürük ve boğazda yanma şeklindedir. Virüse sahip kişiler teste tabii tutulduktan sonra, pozitif çıkan vakalara tedaviye başlanır. Hastalığın bir başkasına bulaşmaması için hijyen en önemli belirleyici olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda solunum yolu ile salgın yayılımını önlemek için maske kullanımı önerilmiştir (Yücel, Görmez, 2019: 36-37). Salgından korunma konusunda sadece sağlık tedbirleri yeterli olmadığı için toplumsal bir kolektif davranış biçimine ihtiyaç duyulmuştur. Salgının sağlık açısından oluşturduğu tehdit ile birlikte ekonomi ve sosyal alanlarında da riskleri mevcuttur. Bu noktada gerek resmi gerekse özel kuruluşlar bu noktada sorumluluk üstlenme çabasına girmiştir (Dağlı, 2020: 3-4). Öncelikli olarak kamu kurumlarının çalışması ve tedarik zincirini sürdürme çabası devletin önemsendiği temel iki alan olmuştur. Ancak ticari faaliyetler sınırlandırıldığı için küçük ve orta ölçekli işletmeler önemli ölçüde zarar görmüş ve birçok kişi işinden olmuştur. Aynı zamanda birçok ulusal ve uluslararası organizasyon, yarışma, seyahatler ve eğitim programları iptal edilmiştir (Acar, 2020: 15-17). Salgın süreci olağanüstü bir durum olarak görüldüğü için şartlar da aynı şekilde gelişmiştir. Bu süreçte bireysel, toplumsal ve kurumsal olarak hemen her yapı inisiyatif olarak bu krizi atlama çabasına girmiştir.

Salgının toplumsal yaşamda sağlık ile birlikte sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak birçok konuda etki alanı oluşturduğu görülmektedir. Mevcut durumda öncelikli olarak salgına yakalanmama çabası öne çıktığı için diğer etkiler göz ardı edilmektedir. Ancak bu sürecin devam etmesi veya sonlanması ile salgının kısa, orta ve uzun vadede sosyal ve ekonomik etkileri belirecektir. Salgın üzerine düşünürken sağlık ve teknoloji imkânlarına rağmen ölümleri önleme konusunda yeterli başarıyı sağlayamama durumu insanların zihinlerinde farklı veya gizlenmiş soruları gündeme taşımıştır. Bu sorular, salgının sosyal ve manevi açıdan değerlendirilmesine yol açmıştır. Toplumda bu risklerin ortaya çıkması ile birlikte öncelikle doğa-toplum ilişkisinde, insanların tahrip edici yönüne bu noktada bir misilleme olarak değerlendirilmiştir. Tüketim çağında insanların sınırsız arzuları, Sanayi Devriminden günümüze kadar doğanın yok edici bir biçimde kullanılmasına yol açmıştır. Doğayı yok etme çabasının yanında, insan hak ve ihlallerinin de yaygınlaşarak artması bu noktada önemlidir. Zengin ve fakir arasındaki sınırın artması, insanların para ve güç için öldürülmesi, bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası anlamda açlık, yoksulluk, istismar, tecavüz, şiddet, savaş vb. sorunların artması ile düzensizliğin bir düzene dönüştüğü kaygısını güçlendirmektedir. Bu noktada yöneticilerin ve zenginlerin duyarsızlıkları, bireyselleşmenin getirmiş olduğu hırs, toplumu da sosyal ve manevi anlamda bir karmaşaya sürüklemektedir. Tüm bu olgular ile birlikte; salgınların ortaya çıktığı dönemlerde de benzer sosyal problemlerin olması, sağlık ve bilimin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun salgını önlemenin mümkün olmadığı durumu, salgını sağlık açısından değerlendirmenin yanında sosyal ve manevi açıdan da değerlendirmenin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

4. Uygulama

Çalışmanın uygulama aşamasında, yapılan literatür incelemesi ve nitel görüşmeler ışığında mevcut salgının (Covid-19) değerlendirilme biçimi ve etkileri üzerine tartışılmaktadır. Bu kapsamda, salgının ortaya çıkışına dair görüşler, salgının bireysel ve sosyal psikolojik etkisi bağlamında salgının toplumsal görünümü ve öngörüler yer almaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında sosyoloji, psikoloji, felsefe, sosyal hizmet ve ilahiyat alanlarında uzman ve akademisyen 10 birey ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler belli kategorilere göre değerlendirilerek içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İlk olarak salgının ortaya çıkma aşaması konusundaki fikirler değerlendirilmektedir. Salgının ortaya çıkışı noktasında bilimsel, dini ve politik anlamda bakış açıları öne çıkmaktadır. İnsanın doğa ve unsurlarını dengesiz biçimde yok etmesi, bilimsel ve dini anlamda eleştirilen ortak bir tutumu oluşturmuştur. Aynı zamanda mevcut salgın ve benzerlerinin birer uyarıcı olduğu düşüncesi dikkat çekmektedir. İkinci olarak salgının

bireyler üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkisi incelenmektedir. Hastalık ile birlikte insanların kendilerini koruma çabası ile panik hali yaşayarak, psikolojik anlamda birçok sorun yaşadığı ve risk taşıdığı belirtilmektedir. Toplumsal etki bağlamında tutum ve davranışların dönüşümü önemli bir kriz ortamı oluşturmaktadır. Bu kapsamda salgının sosyal psikoloji açısından kaygı, belirsizlik ve damgalama olguları ile ilgili durumları ifade edilmektedir. Sosyolojik bağlamda salgının korku kültürü, risk ve kriz olguları ile izahı, sürecin mevcut konjonktüre göre belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

4.1. Salgınların Ortaya Çıkışı

Salgının ortaya çıkışı konusundaki en belirgin unsur nedensellik ilkesi ile açıklanmaktadır. Gerek bilimsel gerekse sosyal ve dinsel bağlamda insan ve doğa ilişkisinde gözlenen hâkimiyet çabası mevcut salgında olduğu gibi birçok sorunun ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Salgını bilimsel faktörler ile birlikte din bağlamında açıklamanın da yerinde olduğu düşünülmektedir. Salgın gibi toplumun önemli kesimini etkileyen felaketlerde insanların birlik olma ihtiyacına, “din” olgusu karşılık verir. Din aynı zamanda bu durumlarda bireyleri uzlaşmaya yönlendirir. Dinde ödül, ceza ve hikmet olguları olayları açıklamak için kullanılmaktadır (Aydın, 1986: 58). Görüldüğü gibi toplumsal olayların açıklanması konusunda bilimsel ve dini bakış açıları bağlayıcı olmaktadır. Din ve bilim ilişkisi insanlar tarafından kimi zaman uzlaşma olarak değerlendirilse de tarihsel süreçten günümüze; toplumsal uygulamalar da dikkate alındığında bir çatışma odağı görülmektedir. Ancak mevcut salgının bir toplumsal görünümü açısından din ve bilim ilişkisinin ortak kanaat oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

“Covid-19 salgını, çeşitli hayvanların satıldığı Çin’in Wuhan şehrindeki Huanan deniz ürünleri pazarında çalışan veya pazarı ziyaret eden insanlarda meydana geldi ve yarasalardan kaynaklandığı varsayma dayanıyorsa, onu “doğanın intikamı” veya “doğanın tahribatının bir sonucu” olarak değerlendirmek mümkündür. İnsan ve doğa ilişkisine felsefi açıdan bakacak olursak pozitivizme değinmek gereklidir. 20. yüzyılda güçlenen pozitivist düşünce, doğayı nesne olarak görmektedir. Bilinmeze olan korku yani doğaya olan korku, onu araştırma nesnesi olarak görme eğilimini doğurmakla birlikte üzerinde hâkimiyet kurma amacına da yol açmıştır. Bilim ve tekniğin ilerlemesi ile insanın bir parçası olan doğanın nesneleştirilmesi, şeyleştirilmesi daha hızlı ve kolay hale gelmiş görünmektedir. Nitekim bu egemenlik kurma süreci sadece doğanın hâkimiyet altına alınması ile değil; aynı zamanda doğa ile diyalektik ilişki içinde olan insanın da hâkimiyet altına alınması ile sonuçlandı. Diğer bir deyişle, doğanın tahribatı insanın tahribatını da beraberinde getirmiştir. Bunu en somut şekilde bugünlerde görmekteyiz. İzolasyondan dolayı kendisi ile baş başa kalan doğanın kendini yenilediğine tanıklık etmekteyiz. Hava kirliliğinin azalması bunun en görünür örneklerinden biridir.”(Felsefe 1- Kadın).

Virüs ve biyolojik terör ilişkisi, ortaya çıkış koşulları ve tarihsel süreçteki örneklerine göre değerlendirildiği zaman olağan kabul edilmektedir. Ancak hâkim bakış açısı doğanın nesneleştirilmesi sonucu tahrip etme biçimindeki kusursuzluk, doğanın dengesini bozduğu yönündedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile doğaya hâkimiyetin sınırları, genişlemiştir. Doğa ve insan arasındaki ilişki bu noktada karşılıklı zararın görünür olması ile neticelenmiştir. İnsanların doğayı artı ürün bağlamında gereğinden fazla tüketmesi veya ihtiyaç geleneğinden değil de kar amaçlı sömürüsü doğanın dengesini bozmuştur.

“Baktığımızda tarihte Corona virüsü gibi birçok olayla karşılaşılıyor. Bu tür musibetler çokça meydana gelmiştir, gelecektir de. Ama çoğu kez insanlar, bu türden meydana gelen musibetlerden ve direkt olarak kendi ürettiği- örneğin ikinci dünya savaşı gibi- savaşımlardan, vahşetlerden ve çevre kirliliklerinden istenilen ölçülerde dersler çıkarmamışlardır. Tabiatın sömürülmesi sonucunda, karşılık zaman zaman çok acı bir şekilde alınmıştır. İnsan hırsının, günümüz teknolojisinin vermiş olduğu şımarıklıkla kendini güçlü gören insana bir virüs haddini bildirmiştir. O nedenle ben, bu konuda dikkati daha çok etik boyuta çekmek istiyorum. Çünkü problemin kaynağının, insanların eylemlerinde ve esas olarak eylemlerini şekillendiren kavramlara

yükledikleri çıkarıcı anlayışlarda yattığını düşünüyorum. Corona virüsü şunu gösterdi ki, bu tür musibetler artık insanlar arasında ayırım yapmıyor: ortak tedbir şart. Bana göre bu ortak tedbir de şudur: İyi, insanın ulaşmak istediği mutluluğun kaynağı ise ve eğer erdemli insan iyiyi gerçekleştirmeye çalışan insan ise o zaman hedefimiz erdemli insan yetiştirmek olmalıdır.” (Felsefe 2, Erkek).

Salgının ceza ve ibret boyutu farklı açıdan değerlendirilmektedir. İnsanların doğayı tahrip etmesine yönelik bir ceza olarak görülen salgın; aynı zamanda insanların Yaratıcının eserine zarar verip bencilce tükettiği için bir uyarı olarak ifade edilmektedir. Doğaya yönelik zulümlerden daha beteri insanların birbirlerine yönelik tahribatları ve insan hak ihlalleri de bu noktada felaketlerin sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu noktada salgınların tüm insanlık için bir mesaj olarak değerlendirilmesi belirtilirken; iyi veya kötü ayırt etmeksizin herkesi etkileyen salgının; bir sınav olarak ahirette mükâfatlandırıcı özelliği olduğuna değinilmektedir (Arslan, 2002: 31-32). İnsanların doğayı ve insanları kendi çıkarları doğrultusunda sömürmesi sonucu ortaya çıkan felaketleri değerlendirme konusunda felsefi, etik ve manevi bağlamda insanların çıkarıcı eğilimlerinin belirleyici olduğu düşünülmektedir. Ulusal ve evrensel bağlamda ortaya çıkan sorunlar ve sonuçlar, bireysel menfaatler doğrultusunda şekillenen, yayılan ve küreselleşen bir niteliktedir. Bu noktada iyi ve erdemli insan olma durumu ile salgın gibi hadiselerin sebepler açısından irdelenmesi gerekmektedir. Nedensellik ilkesi dini bağlamda ele alındığında, her şeyin bir sebebinin olması ve sebeplerin de bir yaratıcısı olduğu düşüncesine götürmektedir.

“Kâinatta hiçbir şey sebepsiz olmadığı gibi elbette korona virüs hadisesi de sebepsiz değildir. Kur'an'da kullarını değişik şekillerde imtihan edeceğini bildiren Yüce Allah, bu virüs ile de kullarını imtihan etmektedir. İnsanları diğer varlıklardan farklı özellikler ile yaratıp dünyaya gönderen Yüce Allah, kâinattaki her hadisiyle kendisini tanıttırmak, bildirmek istemektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; “Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır” (Bakara, 2/164; bkz. Maide, 5/160) ayetinde bu husus açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Allah'ı tanıyıp, O'na ibadet etmek için yaratılan insanoğlu bu vazifesini unutup sorumluluklarını yerine getirmediğinde, Yüce Allah değişik şekillerde kullarını uyarmış ve gaflet edip unuttukları Yaratıcılarını hatırlamaları için değişik şekillerde uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılar; kuraklık, deprem, sel vb. tabii afetler tarzında kendilerini göstermiştir. Fakat insanoğlu özellikle son asırlarda bilim ve teknolojinin gelişmesi neticesinde, meydana gelen bu olayları, Allah'tan soyutlayarak okumaya başlamış; bu olayları “tabii” hadiseler” diyerek, sanki Allah'ın ilim, irade ve kudretinin dışında cereyan ettiği zehabına kapılmışlardır. İnsanoğlu her ne kadar Rabbini tanımak istemediğinde veya tanıdığı halde gaflet perdesi altında saklanarak sorumluluğunu yerine getirmediğin de Cenab-ı Hakk, onlara kendi varlığını hatırlatacak ve onları gaflet uykusundan uyandıracak ilahi ikazlar gönderdiği gibi günümüz dünyasında da gönderecektir. Bu cümleden olarak içinde yaşadığımız şu süreçteki Korona virüsü de bu ikazlardan birisidir. Gözle görülemeyen küçük bir mikropla bilimin adeta “ilahlaştırıldığı” bu çağda, insanoğlunun aciz, zayıf ve güçsüz olduğunu hatırlatarak, O'nun kibir ve gururunu kırıp kul olduğunu yeniden hatırlaması için göndermiş olduğu bir ikaz ve uyarıdır.” (İlahiyat 1, Erkek).

Salgınlar, manevi ve sosyal açıdan dini bağlamda ele alındığında bilim ve teknolojinin varlığının reddedilmesinden ziyade güçleri sorgulanmaktadır. Çünkü Peygamber döneminde yaşanan salgınlarda da dini söylem güçlü olmakla birlikte sağlık tedbirleri uygulanmıştır. Özellikle salgının yayılmasını önlemek için, evde kalma süreci ile ilgili hadisler mevcuttur (Cengiz, 2020: 133-134). Bu bağlamda dinsel bakış, toplumun gelişmişlik düzeyi ve salgının etkisi karşılaştırıldığında insanın ve onun geliştirdiği teknolojinin bir noktada sınırlı yapısını ve

güçsüzlüğü ortaya çıkmaktadır. Bu güçsüzlük insan-doğa ilişkisinden öte yaratıcının gücüne işaret etmektedir. Felaketler bu anlamda çeşitli sebepler ile ortaya çıkmış olsa da amaç olarak benzer özellikler taşımaktadır. Bunlar bireyin gücünün sınırlı olduğu, dünyadaki amacından şaşması halinde, bireysel, kitlesel ve evrensel anlamda hatırlatıcıların bulunduğu ve ibret olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda felaketlerin birer ceza olarak bireylerin birbirini veya doğayı tahrip etmeleri, haksızlıklar ve diğer toplumsal zulümlere karşı bir ceza niteliğinde olduğu dile getirilmektedir.

“Bu vakadan insanın çıkarması gereken temel ders seküler bir anlayış insanı tatmin etmediği bu dünyada unutulmuş ölüm mefhumunun duru tutulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü ölüm aynı zamanda bütün insanlığın en önemli gerçekliğidir. Her şeyin küresel bir alana düştüğü bir dünya da artık acıların ve tehditlerin de küresel bir sonuç doğurduğunu bilmek gerekir.” (İlahiyat 2, Erkek).

“Corona salgın hastalığıyla beraber, özellikle teknolojik anlamda ki gelişmelerle beraber, bir kez daha insanların doğa karşısında aciz olduğu hususu ortaya çıktığı görülmektedir. Gerek silah sanayisi gerekse de küresel anlamdaki bilişim teknolojisinin gücünün son noktası görülmüştür. Aynı zamanda teknolojik gelişmenin artmasıyla beraber, insanlığın her zaman aciz ve korunaksız olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü hem mikro âlemde hem de makro âlemde varlığının keşfedilmesiyle beraber, beşerin acizliği gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğin makro âlemde dünya ve insanın büyüklüğü ve güneş sisteminin büyüklüğü ile galaksilerin hacimleri düşünüldüğünde teknolojik gelişme ile beşerin acizliği arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu durum Corona virüsü ile mevcut modern tıp dünyası için de verilebilir.” (Sosyoloji 1, Erkek).

Bilim ve teknoloji üzerinden getirilen önemli bir eleştiri ise bilimsel gücün doğru ve faydalı kullanılmadığı yönündedir. Teknolojinin gelişmesinin insanı güçsüzleştirdiği algısı ile post modern dünyada insanların bu tür risklerle sürekli karşılaşacağı ifade edilmiştir. Salgın gibi felaketlerin tarihin hangi döneminde ortaya çıkarsa çıksın benzer kayıpların yaşanması insanların bu noktada teknolojik güce bağımlılığını sorgulamaktadır. Bu durumdan çıkarılacak önemli bir sonuç ise teknolojik gelişim ve yatırımların daha çok ekonomi, tüketim ve doğanın hâkimiyeti yönü ile değerlendirilmesi olmuştur. Mevcut düzende en büyük yatırımlar ekonomik ve askeri sanayi alanına yöneliktir. Sağlık, sosyal gelişim ve refahın ikinci hatta üçüncü planda olması felaketler ile başa çıkma noktasında maddi, manevi ve sosyal anlamda yetersizlikleri kaçınılmaz kılmıştır.

Salgınlar, felaketler ve toplumu ekonomik, sosyal, siyasal ve daha birçok alanda etkileyen olaylar tarihin her döneminde yaşanmış ve derin izler bırakmıştır. Bahsedilen olayların yaşanması toplumda farklı biçimlerde açıklanmıştır. Çağdaş dönemde ortaya çıkan felaketlerin açıklamaları genellikle, insan doğa mücadelesi, nedensellik ilkesi veya birey-Tanrı ilişkisine bağlı olarak ceza-ibret bağlamında ele alınmaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesine rağmen ortaya çıkan bazı felaketlere karşı mücadele ve müdahalede yetersiz kalınması bilim ve teknolojiye dair sorgulamayı ve tabii olarak toplumsal işleyişi pozitivist anlayışın temel argümanların tereddütle karşılanmasına yol açmıştır. İnsan doğa ikiliğinde, denge unsurunun gözetilmemesi ile ortaya çıkacak olan felaketler konusunda birçok düşünür uyarıda bulunmuştur. Ancak kapitalizm aracılığı ile nesneleştirilen her argüman tüketimin bir parçası haline gelmiştir. Bu yönelim birçok felaketin tetikçisi olmuştur. Felaketleri açıklama bağlamında “biyolojik terör” üzerinden açıklamalar da dile getirilmektedir. Ortaçağdan günümüze kadar birçok savaşta salgın, virüs vb. bulaşıcı hastalıklar bir silah olarak kullanılmış ve birçok insanın ölümüne yol açmıştır. Günümüzde bu tarz bir yayılım imkânı ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ile çok daha kolay olmaktadır. Bu yüzden 21. yüzyılda biyolojik terör önemli bir tehdit unsurudur. Salgın ve benzeri felaketlerin biyolojik veya nedensellik ilkesine göre açıklanması, insanların bilim ve teknolojiyi kendi kötülüğüne kullanması ile açıklanabilir. Bu noktada dinsel söylemin bilim ve teknolojik gelişmelerin emperyalist amaçlar için kullanımını eleştirdiği görülmektedir. Doğanın körü körüne tahrip edilmesi ve tüketimin

sınırsızlığı birçok hak ihlalini doğurduğu gibi felaketleri de kaçınılmaz kılmaktadır. Felaketlerin, bilimsel ve politik açıklama biçimine paralel bir şekilde gelişen dinsel söylem, nedensellik ilkesini yaratıcının varlığı, gücü ve kâinat üzerindeki hâkimiyeti üzerinden gelişmektedir. Gerek nedensellik ilkesi gerekse dünyayı bir yaratıcının eseri olarak görme durumundan yola çıkarak felaketlerin bir mahiyeti olduğu anlayışı egemendir. Bu noktada toplumsal katliamların ve haksızlıkların yayıldığı toplumdaki zulümlerin göz ardı edildiği dönemlerde bu tür felaketlerin ortaya çıkması önemli bir delil olarak sunulmaktadır. Sebepler noktasında, doğanın tahribinden daha anlamlı ve gerçekçi görünümlere de değinmek gerekmektedir. Özellikle son yıllarda savaşlar sebebi ile ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanlar ve ölen binlerce çocuk göz ardı edilmemelidir. Ayrıca savaş veya savaş haricinde binlerce çocuk ve kadının şiddet, tecavüz ve vahşice katledilmeleri ne yazık ki görmezden gelinmektedir. İnsanların canlarının kıymeti, yaşadıkları ülkelere ve sosyo-ekonomik düzeylerine göre değişiklik göstermektedir. Bir Amerikan vatandaşının ölümü, yüzlerce Suriyeli vatandaşın ölümünden daha çok dikkat çekici olmaktadır. Bu noktada adaletsizliklerin insanlar tarafından inşa edilmesi ile “ilahi adalet kavramı” bu tür salgınlarla kendini belirgin şekilde göstermektedir. Bu açıklamaları bilimsel bir alginın dışında tutmak da doğru değildir. İnanç ve değerler insanlar için vardır ve insanın olduğu her yerde inanca da yer vardır. Aksi takdirde yukarıda bahsedilen ihmal ve zulümler salt rasyonel bağlamda açıklanamayacak kadar girift görünmektedir. Ya da daha doğru ifade ile bilimsel bir nitelik ile örtüşmeyeceği düşünülmemelidir. Nihai olarak nedensellik bağlamında insanların doğayı kendi kazançları uğruna tahrip etmesi ve insanların hak ihlalini oluşturacak tüm zulümler noktasında bilimsel ve dini anlamda bir misilleme, refleks ve cezalandırma olarak ortak bir kanaati oluşturmuştur.

4.2. Salgın Sürecinin Sosyal-Psikolojik Görünümü

Salgın gibi tüm toplumu ilgilendiren felaketlerin sağlık açısından ortaya çıkardığı problemler kadar mevcut durum ve gelecekte, psikolojik, sosyolojik ve sosyal psikolojik etkileri de dikkat çekmektedir. Nitekim insanoğlu düşünen ve duyguları olan bir varlıktır. Bu sebeple olay ve olguların kendisinin, sosyal çevrenin algılayış biçiminin ve insanlara aktarımının birey ve toplum üzerinde belirleyici durumu söz konusudur (Yüksel, 2000: 8-9- Kaya, 2020: 123-124). Salgın gibi faaliyetler özellikle 21. Yüzyılda evrensel bir tehdit alanı oluşturmaktadır. Bu noktada ekonomik yatırımların askeri ve savunma alanına yönelmesi, sağlık ve bilimsel alanların göz ardı edilmesi; salgınların etki alanını yaygınlaştırarak çözüm önerileri bakımından evrensel bir yetkinsizlik algısı oluşturmaktadır. Salgın yönetimi noktasında yetersizlikler sağlık problemleri ile birlikte sosyal problemleri de görünür kılmaktadır (Odabaş, Ertong, 2011: 208-209). Her şeyden önce salgın ile oluşan ortam, bir kriz durumudur. Bu kriz, çeşitli sebeplerle bireye ve topluma, korku ve kaygı yüklemektedir. Salgının ciddiyeti ve gerçekliği olmasının yanında, onu algılayış biçimi ve kontrolsüz girişimler olumsuz etkilerini ortaya çıkarmakta ve salgının vereceği zararları arttırmaktadır. Bu noktada psikolojik ve sosyolojik anlamda salgının bireysel ve toplumsal bağlamda görünümüne dikkat çekme gereği duyulmaktadır.

“Yaşanılan sürecin en önemli psikolojik etkisi derin bir güvensizlik ve belirsizlikle gelebilecek yaşamsal faaliyetlere yansıyacak anksiyete ve belki de sevdiklerini kaybedebilme korkusunun yaratacağı travmalar görülebilir. Eve kapanma durumunda evde geçen sürenin ne zaman sona ereceğini bilememek ve evde kaliteli zaman geçirin diye sürekli insanları bir şeyler yapmaya zorlamak insanların korkularına yenisini eklemektedir. Bazı tepkilerin verilmesinin anormal durum karşısında verilen normal tepkiler olduğu dikkate alınmalıdır ve sosyo ekonomik durum göz önüne alınarak evde kaliteli zaman vurgusunun kaygıyı arttıran faktörlerden olduğunu unutmayalım. Ev yaşantısını sevmeyen insanların evi kâbus haline getirmeleri çocukların ebeveynlerden beklentileri bu durumların genel geçer bir durum olarak algılanması, her durumun psikolojik bozukluk olmadığını kabullenmek hayatınızı kolaylaştıracak ve belirsizlikle mücadele ederken sürekli bir arayış halinde olmamak salgın tedbirleriyle hayatınızın normal bir süreçle devam edebileceğini görebilirsiniz. Katlanılamayan tek süreç belirsizliktir.” (Psikolog 1, Kadın).

Salgının profesyonel biçimde yönetilmesi kriz durumlarının atlatılmasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle belirsizlik algısı, bireysel ve toplumsal birçok sorunu görünür kılmaktadır. Bu noktada resmi kanalların süreci şeffaf bir biçimde tüm bireylere aktarması faydalı görülmektedir (Kırdar, Otay-Demir, 2007: 95-96). Salgının aniden ortaya çıkması ve süreç ile ilgili politikaların geliştirilmesi noktasında yetersizlikler kriz ortamı oluşturmaktadır. Bu sebeple bireylerde bilinçaltında yükselmeye hazır olan kaygı, sinir ve üzüntüler daha kolay ortaya çıkmaktadır. Salgın ile ortaya çıkan bireysel durumun sebebinin sıra dışı olaylardan oluştuğu kabul edilmelidir (Kılınç, Bayçu, 2020: 75-76). Bu sebeple bireylerin normal olmayan davranışlarının, psikolojik bir rahatsızlık olarak görülmemesi önemlidir. Salgın sürecinde evde kalan insanların zamanlarını daha verimli geçirmeleri adına sürekli bir zorlama, eylem yükleme durumu aslında önemli sorunlar oluşturabilir. Çünkü evde kalma süreci ile bir baskıya maruz kalan bireyler, kaliteli zaman geçirme zorunluluğu ile ikinci bir baskıyla karşılaşmaktadır. Bu durum bireylerde kaygı durumunu güçlendirmektedir. Kaliteli zaman geçirmek adına herkesin eşit imkânı bulunmadığı için bu süreçteki başarısızlık, bireyleri kaygı ve panik havasına sokabilir. Öncelikle bireylerin salgın ve salgının geleceği ile ilgili belirsizliği giderilmelidir. Belirsizliğin giderilmesi, mevcut olayın tüm yönleri ile uzmanlar tarafından şeffaf bir şekilde ifade edilmesine bağlıdır. Aksi durumda bireyler alternatif kanallar üzerinden bilgi ve çözüm önerilerine erişerek başarısız sonuçlarla karşılaşabilir. Bu durum, bireylerin kaygı düzeylerini artırarak panik yaşamalarına yol açar. Sürecin genel olarak sosyal ve ekonomik anlamda birçok mağduriyete yol açtığı görülse de özellikle dijitalleşme bağlamında önemli kolaylıkları insanlığa sunduğu ortadadır. Evde çalışma imkanı ve ticari faaliyetlerin online olarak gerçekleştirilmesi bu sürecin önemli sacayağını oluşturmaktadır. Bazı işverenler bu sayede işlerini devam ettirebildiği gibi masraflarını azaltmış durumdadır. Kriz durumu bir şekilde yeni fırsatları ortaya çıkarmaktadır.

“Devletlerin uygulamalarına bakıldığında sadece ekonomide değil toplumsal hayatta da ağırlık kazandı ve bireysel özgürlükleri geriletti. Sektörlere ve yükselen teknolojilere bakacak olursak, korona virüs dijitalleşmeyi kaçınılmaz bir biçimde hızlandırdı. Medya dijital çağ atladı, çalışma hayatı online duruma geçti, ambalajlı ürünlere ilgi arttı, herkes için eşit sağlık ve eğitim hakkının önemi anlaşıldı. Yapay zekâ ve teknolojiye yatırım yapmanın önemi arttı. Dünyada hiçbir ülke ve hiçbir kişi artık oralarda olan beni ilgilendirmez diyemeyecek ve gözlerini kapatamayacak. Çevre sürdürülebilirlik doğal kaynakların korunması birinci öncelik olacak. Alışkanlıklar değişecek. Sosyal mesafe kavramı bir müddet daha hayatımızda varlığını sürdürecektir. Toplumsal ilişkilere bakıldığında travmatik durumlar insanları ya birleştirir ya da uzaklaştırır. Hangi uçta olacağını kestirmek şimdilik güç, tüm dünya olarak siste yüründüğü ve sadece kısa mesafede bir şeyleri gördüğümüz kadarıyla yaşamaya devam edilmeli. Bu durumda belirleyici güç pandeminin ne kadar süreceği.” (Psikoloji 2, Kadın).

Evde kalma sürecinde zaman geçirme biçimine dair yönlendirmelerden bağımsız olarak insanların mevcut şartlara uyum sağladığı görülmektedir. Bu noktada iletişim olanaklarının önemi artmakta, dijitalleşmeye yatkınlık güçlenmektedir. Salgın sürecinde zorunluluktan doğan fırsatlar birçok kişi için kazanca dönüşmektedir. Online eğitimler, iletişim mecraları ve uygulamalar popülerlik kazanmaktadır. Değişen ilişki biçimleri insanları zorunlu olsa da online yaşam pratiklerine yönlendirmektedir. Bu durum insanların ilişki kurma ve sürdürme biçimini de etkilemektedir. İlişkilerin dönüşümü kültürel anlamda dönüşümü de mümkün hale getirmektedir. Salgının evrensel boyutlara ulaşması, bireylerin kitlesel veya ulusal tutumlarını zayıflatmakla birlikte evrensel duygularını ortaya çıkarmaktadır. Doğanın gereği olarak bir canlının yaşamasının diğerine bağlı oluşu evrensel bağlamda kolektif şuuru görünür kılmaktadır. Aynı zamanda bireylerin şartlara uyumu varlıklarını devam ettirme noktasında belirleyici olmaktadır.

“Weber’e göre eylem de bilinç sürecinde oluşur. Yani insan bir öznedir ve genelde eylemlerine bilinci eşlik eder. Durkheim’e göre ise toplumun en önemli düşüncesi varlığını devam ettirmektir. Bu düşünceleri referans alırsak insanlar var olmaya devam etmek için kendilerini alışkanlıklarını ya da kültürlerini değiştireceklerdir. Vele ki öyle de yaptılar en önemli

kurumlardan biri dindir ama Cuma namazının kılınması tedbir açısından bir süre ertelendi. Bu önemli bir süreç toplum önce varlığını sürdürmeye çalışır. Varlığını tehdit altında gördü mü değişir ve dönüşür, bu birçok zaman böyle olmuştur. Sonraki süreci de elbette değiştirecektir ama alışkanlıkla da ilgili olduğu için alışkanlıkların değişmesi zaman alır, yani evde kalma süreci ve hasarlar bunların hayatımıza dokunma biçimine göre hayatlarımızda yeni şekillenmeler mevcut olabilir. Tokalaşmak, misafirlilik ya da birine bir şey ismarlama anlamında kahvehaneler sünnet odaklı eylemler olduğu için değer yükliüdür onun için bunlara Müslüman toplum olunmasından dolayı geri dönüş olacağı kanaatindeyim.” (Sosyoloji 2, Erkek).

Salgın, farklı toplumları ortak davranış biçimleri sergilemeye yönlendirmektedir. Salgın sürecinde farklılaşmanın toplumsal dönüşüme aracılık etmesi bir yana insanlar zorunluluktan doğan değişime kolaylıkla uyum sağlamaktadır (Bütüner, t.y.: 13-14). Kültürün taşıyıcısı ve muhafazakâr eğilimin belirgin olduğu yaşlı kesimin salgından en çok etkilenen tabaka olması önemli çıkarımları görünür kılmaktadır. Etnometodolojik eğilime kısmen yer verilecek olduğunda, insanların davranışları ve söylemlerinin ortaya çıkmasındaki temel unsurun mevcut kriz şartları olduğu görülmektedir. Hayatta kalma çabası, insanların alışkanlıklarını kolayca değiştirmesine yol açmaktadır. Bu noktada toplum bilinci, varlığını sürdürmek isteyen insanın kriz şartlarına göre hareket etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim yaşam ve yerleşim biçimi, sosyo-ekonomik seviye ve diğer unsurların bu noktada belirleyici olmadığını; insanların yaşama bilinci ile kendilerini sınırlandırdığını göstermektedir. Salgın süreci, bireysel kaygılardan daha çok toplumsal ve evrensel anlamda tedirginlikleri görünür kılmaktadır. Toplamların panik yaşaması virüs ile birlikte medya ve basın olanakları ile daha yaygın bir hal almaktadır.

“Bu sürecin toplum sağlığı açısından çok fazla sonucu ortaya çıktı, zaten toplumsal olayları tek sonuca bağlamakta çoğu zaman mümkün olmuyor. Medya ve sosyal medya yaşananları haber verme adına korku kültürü pompalıyor birçok TV kanalında korona ile ilgili haberler hiç aralıksız devam ediyor. Sosyal medyada bu durum daha korkunç özellikle İtalya da bakımsızlıktan titreye titreye ölen insanların görüntüleri ve ortalığa saçılmışçasına çok ceset videoları insanları kaygılandırıp korkutuyor. Yani evde kalarak bu virüsten canımızı korumuş olsak da maalesef ruh sağlığımızı koruduğumuzu söyleyemem. Sağlık Bakanlığının açıkladığı istatistiklere baktığımızda ortalama günlük test sayısı 35.000 hastalığa yakalanan oranı 4.000 civarı buda yaklaşık %15 gibi bir orana tekabül ediyor. Hadi diyelim ki %35’i de hastalık başlangıcı diğer grip çeşitleri sağlık çalışanlarına yapılan zorunlu testler geriye kalan %50 neden test yaptırıyor? Korkudan (Yani panikatak). Bu da demek oluyor ki toplum ruh sağlığı kaybedilebilir.” (Sosyal Hizmet 1, Erkek)

Korku kültürünün oluşması salgının evrensel boyutları ile ilgilidir. Medya ve diğer mecraların etkisine değinmeden önce insanlardaki kolektif şuurun oluşması noktasında toplumdaki çıkar ilişkisinin adaptasyon sürecine katkı sunduğunu görmek gerekir. Bu noktada hayatta kalma çabası, toplumsal değerlerin aşınması ve korku kültürünün inşasına aracılık etmiştir(Eren, 2005: 6-7). Korku kültürünün oluşmasında medyanın belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Toplumu paniğe sürüklemenin temel amaç olduğunu söylemek doğru değildir. Ancak toplumun dikkatini çekmek ve trend olma kaygısı, medya organlarının haber verme biçiminin kimi zaman toplumda paniğe yol açtığı görülmektedir. Televizyon ve gazete haberciliğinin yanında toplumun mevcut dönemde daha çok itibar ettiği haber kaynakları sosyal medya mecralarıdır. Sosyal medyanın etik bakımdan sınırlarının olmaması ve insanların dikkat çekme, paniğe sevk etme arzuları ne yazık ki bu salgında da olduğu gibi birçok toplumsal olayda istismara yol açmaktadır. Sosyal medya aracılığı ile kimi zaman gizlenen gerçekler ortaya çıktığı gibi kimi zamanda icat edilmiş gerçeklikler yer almaktadır. Özellikle bu dönemde olduğu gibi kriz dönemlerinde sosyal medya, toplumsal kaosa aracılık etme noktasında etkili olabilir. Salgın ile toplum olarak mücadele etmenin gerekliliği noktasında kanaati oluşturmak bu sürecin en önemli dayanağı olmalıdır. Çünkü bir insanın yaşaması, büyük ölçüde tanıdığı veya yabancı olduğu bir başka insanın tedbirli olmasına bağlıdır. Bu noktada sürecin kolektif şuur ile yönetilmesi elzem görülmektedir. Nitekim uygulamalara riayet edilmesi ile

vakaların kontrol altına alındığı görülmektedir. Aksi takdirde toplumdan bağımsız bireysel politikalar uygulayan devletlerin önemli can kayıpları yaşadıkları göz önündedir.

Toplumsal işleyiş dikkate alındığında salgının oluşturduğu sağlık problemlerinin yanında evde kalma süreci ile de aile içinde birçok sosyal problemlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Evde kalma süresinin uzaması ile bireylerin sapma davranışlarının krize bağlı olarak yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Salgın ile toplumda yerleşen korku kültürü; aile içi şiddet, çocuk istismarı, kadına yönelik şiddet ve boşanma eylemlerinin artacağı düşünülmektedir.

“Evde kalma sürecinin sosyolojik anlamda dinamik, çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu da belirtmek gerekiyor. Yani, bu süreç sosyolojik açıdan olumlu ve olumsuz sonuçlara gebe. Özellikle sıklıkla dem vurduğumuz ama çoğunlukla fırsatımız olsa dahi, sürekli bahaneler uydurarak yapmadığımız ailevi ilgi meselesine bolca vaktimiz olacak; tabii bu her kesim için geçerli değil. Daha çok, toplumsal cinsiyet bağlamında, “erkekler özgü” olan bu durumun beraberinde birtakım sorunları da getireceği görülüyor. “Kamusal alanın bir öznesi olarak erkek”, özel alana pek alışkın olmadığından adaptasyon süreci; “özel alanın aktörü” olan kadına oranla daha sancılı olacak. Bununla birlikte bir kısıtlama/yasak olmadığı sürece belirli aralıklarla, dışarı çıkarak erkeğin bu durumu kısmen de olsa tolere edebileceği söylenebilir. Durumun neden olabileceği en önemli problemlerden biri, ev içi şiddet ve buna bağlı diğer dinamiklerde kendisini gösterecektir. Biraz daha radikalleşerek, boşanma, yaşlı ve çocuk istismarı vakaları üzerinde hatırı sayılır olmasa da kısmi bir etkiye sebebiyet vereceği de iddia edilebilir. Nitekim ülkemizde henüz ayyuka çıkmış olmasa da diğer ülkelerde, özellikle de Çin’de karantina sürecinden sonra boşanma başvurularının önemli derecede arttığı ile ilgili haberler yapılmakta.” (Sosyal Hizmet 2, Erkek).

Evde kalma sürecinin bireysel ve toplumsal etkileri toplumun kültürel dinamiklerine göre biçimlenmektedir. Salgından ötürü evde kalma süreci ile birlikte birçok risk belirmektedir. Kadına yönelik şiddet ve çocuk istismarı vakalarında artış olacağı tahmin edilmektedir. Nitekim veriler bu riski destekler mahiyettedir. Katılımcıların ifadelerine paralel biçimde; sadece salgın sürecine dair insan hakları bağlamında çocuk istismar vakalarının görünümüne bakmak gerekir. Çocuk istismarı konusunda bir aylık dönemde sadece İstanbul’da 178 vaka gerçekleşmiştir. *“Pandemi ilanından günümüze kadar İstanbul Barosu tarafından çocuk haklarını ilgilendiren vakalar için yapılan avukat görevlendirmelerinde ciddi bir değişim gözlemlenmiştir. 10 Mart-20 Nisan 2020 arasında (son 41 günde) çocuğun cinsel istismarı suçu mağduru 178 çocuğa karakol aşamasında avukat görevlendirilmesi yapılmıştır.”* (İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi 23 Nisan 2020). Bu aşamada insanlığın geldiği bu durum ve sapkınlığın görünümü, tüm insanların dikkatini çekmesi noktasında önemli bir örnektir. Öncelik ve önem konusunda özellikle bu alanların hassasiyetle nizama sokulması gerekmektedir. Bu örnekte gözlenen vahim durum birçok salgından daha tehlikeli bir duruma işaret etmektedir. Salgın sürecinde aktör olarak erkeklerin yaşam alanlarının daha çok tehdit edilmesi, erkek odaklı şiddet ve istismar eylemlerini artırmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklerin sosyal yaşamda kadınlara göre daha çok yer aldığı bilinmektedir. Risk ögesi olan çocuk ve yaşlıların bu süreçte ihmallere daha çok maruz kalacağı unutulmamalıdır. Riskli eylemlerin bildirilmesi ve risk gruplarının himayesi noktasında kamusal tedbirler bu süreçte hayati önem arz etmektedir.

Salgın konusunda risklerin toplumun her kesiminde etkili olduğu bir gerçektir. Ancak toplumsal ve ekonomik şartlar dezavantajlı grupların varlığını göstermektedir. Salgın ortaya çıktığı zaman bulaşma yöntemindeki çeşitlilik ve yayılma hızı ile tüm insanlığı tehdit eden bir açıklama yapılmıştır. Ancak süreç itibarıyla toplumun belli kesimlerinin salgın konusunda daha riskli olduğu ortaya çıkmıştır. Kronik hastalık, yaşlılık ve çalışma zorunluluğu bu noktada önemli belirleyici risklerdendir. Aynı zamanda yurt dışından gelen insanlar, Avrupalılar ve Çinliler risk grubunun damgalanmış unsurlarıdır (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020: 1-2). Tarihsel süreçte de salgın ve benzeri hastalıklara yönelik tedbirler uygulanırken mevcut salgında olduğu gibi damgalama unsurları göze çarpmıştır. “Lepra” hastalığının yaşandığı dönemde özellikle denizcilerin risk grubu

olduğu ve bu grubun şehirlere alınmadan belli bir süre karantinada kaldıkları bilinmektedir (Sarı, Khorshid, 2008: 84-85). Bu durum mevcut salgın sürecinde olduğu gibi belli kesime karşı uygulanan tedbirlere benzemektedir. Salgın sonrası süreçte de salgın sürecinin gözleneceği düşünülmektedir. Özellikle risk grubunda olan bireyler için damgalanma durumu söz konusudur. İnsanları fiziksel anlamda etkileyen salgının toplumsal görünümüne etki eden felaketler toplumda kutuplaşmalara yol açmaktadır (Sontag, 2003: 139-140). Bu durum evrensel anlamda bir risk algısını görünür kılmaktadır.

“Salgının başka bir boyu ise toplumsal tabakalaşma meselesinde karşımıza çıkıyor. Virüsün yayılmaya başladığı ilk zamanlarda, zengin-fakir vs. farkı gözetmeksizin herkesi eşit etkilediği yani “eşitçi, adil” bir virüs olduğu söylendi. Beck de “Risk Toplumu”ndan bahsederken bunu söylüyordu: günümüz riskleri sınıf vs. farkı gözetmeksizin herkesi –neredeyse- eşit derece de etkiler. Hatta ilk zamanlar –ve şimdi de- “virüsün zenginleri daha çok sevdiği” onların mobilizasyon yeteneği daha çok olduğu için onlarda daha çok çıktığı gibi şeyler söylendi. Kısmen doğru da olabilir ama şu da bir doğru ki; Beck’in yanıldığı kadar bu görüşü savunanlar da tam anlamıyla haklı değiller. Virüs, eşitsiz bir şekilde bulaşıyor ve ayrıca öldürme oranı da eşitsiz. Öncelikle, yaşlılar ve kronik rahatsızlığı olanlar risk grubunda bunu herkes biliyor. Peki, kronik rahatsızlıkların en çok görüldüğü kesim hangisi? Gerçekten çalışmak zorunda olanlar ve kalabalık ortamlarda çalışanlar hangi kesimden? Çalışmadığı için yeterince beslenememekten, yeterince ısınamamaktan vs. hasta olanlar da risk grubunda değil mi? Bunlar hangi kesimden?” (Sosyal Hizmet 2, Erkek).

Evde kalmanın gerekliliğinin vurgulandığı bu süreçte çalışmak zorunda olan kesim, virüsün her insan için oluşturduğu eşit tehlike ilkesine ters düşmektedir. Virüsten korunmak için sağlıklı beslenme ve vücut direncini koruma noktasında yeterlilik, belli ölçüde maddi imkânları gerekli kılmaktadır. Aynı şekilde belli hastalıklara sahip olan insanlar; bu hastalığa belirli imkânsızlıklardan ötürü yakalanmış bulunmaktadır. Bu sebeple toplumsal işleyişin devamlılığı için çalışmak zorunda olan kesimin, virüsten etkilenme noktasında dezavantajlı olduklarını görünür kılmaktadır. Bu ikilik toplumsal yaşamda bir tabakalaşmayı beraberinde getirmektedir.

Salgın ve benzeri felaketlerin, toplum yaşamında sağlık ile birlikte birçok sosyal ve psikolojik problemi ortaya çıkardığı görülmektedir. İnsanlarda belirsizlik, korku ve kaygı psikolojik olarak rahatsızlıkları görünür kılmaktadır. Aynı zamanda süreci kontrol altına almak adına evde geçirilen zamanı değerlendirme çabası panik ortamı oluşturmaktadır. Bireylerdeki panik unsurunu büyük ölçüde sosyal çevre ve medya beslemektedir. Korku kültürünün egemen olması ile belirsizlik algısı, bireysel kaygıları toplumsal bir hale dönüştürmektedir. Medyada yer alan asılsız haberler ve sürecin sunum biçimi toplumu paniğe sürüklemektedir. Ev içi yaşamda ise virüs ile ortaya çıkan panik ortamı birçok sosyal soruna aracılık etmektedir. Salgın ortaya çıktığı dönemde evrensel bir nitelik kazandığı görülmüştür. Çünkü bulaşma sürecinin tüm bireyleri kapsayıcı boyutta olduğu ifade edilmiştir. Ancak önleyici tedbirler, korunma, evde kalma, direnci koruma, beslenme gibi unsurların her birey için mümkün olmaması, salgını bazı kesimler için daha riskli bir sürece sürüklemiştir. Dezavantajlı gruplar temelde, çocuklar, yaşlılar, ekonomik seviyesi düşük olanlar ve toplu ortamlarda çalışmak zorunda olan bireylerden oluşmaktadır. Bu süreçte şiddet ve istismar eylemlerinde artış görülmüştür. Salgının mevcut durumunun oluşturduğu riskler kadar ilerleyen dönemde oluşacak problemler de göz ardı edilmemelidir. Bu noktada hastalık geçirmiş olan bireylerin damgalanması yeni bir tabakalaşmayı gündeme taşıyacaktır. Benzer şekilde takdir edilen sağlık çalışanlarının, tıpkı hastalık geçiren bireyler gibi damgalanmaya maruz kalacakları düşünülmektedir.

Sonuç

Tarihin her döneminde salgın ve benzeri felaketler, toplumları sosyolojik ve psikolojik anlamda etkilemiştir. Covid-19 gibi salgınların evrensel niteliğe sahip olması, oluşan kaygı ve panik düzeyini oldukça arttırmıştır. Salgın, insanların önceliklerini değiştirerek, bireysel ve toplumsal ilişkilerin dönüşümüne aracılık etmiştir. Çalışmada sosyal bilim uzmanları ile yapılan görüşmelerde salgının ortaya çıkış ve etkileri bağlamında görüşleri değerlendirilmiştir. Görüşmeler sosyoloji, psikoloji, felsefe, sosyal hizmetler ve ilahiyat alanlarından uzman ve akademisyen 10 birey ile gerçekleştirilmiştir. Salgının temelde sağlık açısından problemler oluşturduğu bilinmektedir. Ancak salgınla mücadele, salgın süreci ve sonrasında sosyal psikolojik anlamda birçok etkisi ortaya çıkmaktadır. Salgınların açıklanma biçimine bakıldığı zaman, nedensellik ilkesi ve dinsel söylem ortak kanaati oluşturmaktadır. Doğanın tahribatı ve insan hakları ihlallerinin artması ile birlikte salgınların yaygınlaşması gerekçe olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda bu olumsuzlukların dinsel bağlamda ceza, ibret ve karşılık olarak değerlendirildiği görülmektedir. Dinsel tutum, mevcut gelişmişlik şartları ve salgına müdahale noktasındaki yetersizlik göz önüne alındığında dikkate değer bulunmaktadır. Salgınların ortaya çıkış süreci incelendiğinde de özellikle Sanayi Devrimi sonrasında görülen artış ve 21. Yüzyılda görülen yaygın etki, uzmanların görüşlerini destekler niteliktedir. Çağdaş düşünürler, sanayi süreci ile birlikte yaşanan gelişmelerin modern ve post modern süreçte oluşturacağı problemlere dikkat çekmiştir. Modernliğin müphemliği, risklerin artışı ve akabinde belirsizliklerin oluşturduğu korku kültürü, dönemi ve mevcut salgını açıklama konusunda oldukça önemlidir. Salgın sürecinin toplumda korku ve panik oluşturmaları, belirsizlik ve telafi edilemez özellikleri ile açıklanmaktadır. Aynı zamanda bireyselleşmenin hâkim olduğu mevcut durumda; salgının çözümü için kolektif şura duyulan ihtiyaç toplumsal anlamda bir karmaşa oluşturmaktadır. Salgın ile birlikte günlük rutinlerin ve ilişkilerin kısıtlanmasının toplumsal ilişkileri dönüştüreceği düşünülmektedir. Salgının ortaya çıkış süreci ile birlikte toplumun tüm kesimi için demokratik bir dağılımı olduğu ifade edilse de bazı kesimler için hiyerarşik bir risk odağı olduğu göz ardı edilmemelidir. Kendini izole etme, düzenli beslenme ve çalışmak zorunda kalma durumu bireyler arasında ayrımı ortaya çıkarmaktadır. Evde kalma sürecinde ekonomik sorunların yaşanması, beslenme düzeni ve vücut direncinin korunması nihayetinde maddi yükümlülük gerektirmektedir. Bu durum sosyo-ekonomik seviyesi düşük bireyler için risk teşkil etmektedir. Ayrıca çalışan kesim, yaşlılar, sağlık çalışanları ve kronik hastalığa sahip olanlar bu dezavantajlı grubun diğer mensuplarıdır. Salgın sonrası süreçte de gerek hastalık geçirmiş olanlar gerekse sağlık çalışanlarının damgalanma sürecine dâhil olacağı düşünülmektedir. Belirtilen dezavantajlı kesime karşı tutum ve davranış değişikliğinin psiko-sosyal anlamda riskler oluşturacağı bilinmektedir. Tüm değişkenler dikkate alındığında gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda sosyal psikolojik anlamda destekler, bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, sosyal problemler belli bir süreçte gelişip yaygınlaşacağı için problemi tanıma, çözümleme ve önleme noktasında geç kalınmamalıdır. Bilim kurulunun sağlık açısından desteklerine sosyal psikolojik alanları da dâhil ederek bir “Sosyal Destek Kurulu” oluşturulması elzem görülmektedir. Bu kurul aracılığı ile çocuklara, gençlere, yetişkinlere, yaşlılara ve hastalığı yenmiş bireylere sosyal destek sunulması önem arz etmektedir. Salgının sağlık açısından kontrol edilmesinin yanı sıra, oluşan ve oluşması muhtemel olan sosyal problemlerin belirlenip önlenmesi açısından da bu Sosyal Destek Kurulunun inşa edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Acar, Y. (2020). Yeni Korona Virüs (Covid-19) Salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 7-21. <https://doi.org/10.32572/guntad.703410>
- Arslan, H. (2002). Doğal felaket ve ıstıraplar konusunda kelamcılarının görüşler - tahlil, tenkit ve öneriler. *Marife*, 2(2), 19-34.

- Aydın, M. (1986). Din ve toplum ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 47-59.
- Bauman, Z. (2003). *Modemlik ve müphemlik*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu başka bir modernliğe doğru*. (Çev.: Kazım Özdoğan - Bülent Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bulut, E., Bulut, A. (2017). Savaş içinde savaş; tifüsle gelen ölüm. Savaş ve Kültür Sempozyumu (Ed.: Nazan Kahraman, Metin Turan, Çiğdem Dürüst, Timur Yılmaz). Ankara: Kitabek.
- Bütüner, Ş. (t.y.). Korku kültürü bağlamında Alkarısı inanmaları. *Doğüstü Varlıklar ve Anlatılar Üzerine İncelemeler*, 1-16.
- Cengiz, E. (2020). Hz. Ömer döneminde meydana gelen amvas taunu ve etkileri. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(13), 129-150. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.663827>
- Ceyhan, M. (2006). Avian influenza (Kuş gribi, tavuk vebası): yaşadığımız bir salgının ardından. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 49, 81-89.
- Çobanoğlu, N. (2020). Bireysel, profesyonel, toplumsal, bilimsel ve siyasal etiği yeniden sorgulatan COVID-19 Pandemisi. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, Ek Sayı 1, 36-42. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.709891>
- Dağlı, O. (2020). Korona virüs salgını ve çin-afrika ilişkilerine olası etkileri. İstanbul: AFAM, Afrika Araştırmacıları Derneği.
- Dikmen, Asiye Uğraş., vd. (2020). COVID-19 epidemiyolojisi: pandemiden ne öğrendik. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research* 1 (Özel Sayı), ss. 29-36. <https://doi.org/10.34084/bshr.715153>
- Eren, A. (2005). Korku kültürü, değerler kültürü ve şiddet. *Aile ve Toplum*. 2 (9), 1-13. <https://doi.org/10.21560/spcd.41852>
- Giddens, A. (1994). Modernliğin sonuçları. (Çev.: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Genç, Ö. (2011). Kara ölüm: 1348 veba salgını ve ortaçağ Avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu*. 10, 123-150.
- İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi, (23 Nisan 2020). Pandemi döneminde çocuk haklarını koruma mekanizmalarına erişimde yaşanan sorunlar. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=15704&Desc=%C4%B0istanbul-Barosu-%C3%87ocuk-Haklar%C4%B1-Merkezinin--23-Nisan-2020-tarihli-Bas%C4%B1n-A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2020).
- İstek, E. (2017). Avrupa'da veba salgını ve salgında din faktörü (Viyana Örneği). *Tarih Araştırmaları Dergisi TAD*, 36(62), 173-204.
- Karaimamoğlu, T. (2016). Kara ölüm veba salgını ve ortaçağ İngiltere'sine etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4- (37). 591-610. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.11724>
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 23, 123-124. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.64325>
- Kılınç, Ö., Bayçu, S. (2020). Kriz iletişiminde duygular ve kültür: karma bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22 (1), 73-103. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.542448>

- Kırdar, Y., Demir-Otay, F. (2007). Kriz iletişimi olarak internet: Kuş gribi krizi örneği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 29, 93-106. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.13098>
- Odabaş, Z. Y., Ertong, G. (2011). Kuş gripinin sosyal etkileri: Türkiye ve Endonezya karşılaştırması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 14 (1). 193-212.
- Özdemir, H. (2005). Salgın hastalıklardan ölümler 1914 –1918. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI Dizi – Sayı 104.
- Özer, S. (2016). I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nde tifüs (Lekeli Humma) salgını. *Belleten*, LXXX (287), 219-260.
- Sarı, D., Khorshid, L. (2008). Bulaşıcı hastalıklarda kaynak izolasyonunun psikolojik sonuçları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 24 (3), 83-91.
- Sontag, S. (2004). Metafor olarak hastalık - AİDS ve metaforları. (Çev.: Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Soydemir, S. (2011). Modernizmin karanlık yüzü: Risk toplumu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3- (2), 169-178.
- Şahin, D. (2011). Yaşamın tarihi. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı - 19.
- Şanlı, K. (2010). İnfluenza virüsü ve domuz gribi. *JOPP. Dergisi*. 2 (1), 4-12.
- Temel, M. K., Ertin, H. (2020). 1918 Grip pandemisi kıssasından covid-19 pandemisine hisseler”. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 Ek Sayı 1., 63-78. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.716868>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, (2020). Covid-19 sonrası küresel sistem: eski sorunlar, yeni trendler. (Ed. Ufuk Ulutaş). Ankara: Matsa Basımevi.
- Türkiye Psikiyatri Derneği, (2020). Covid-19 ve Damgalama. <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-DamgalanmaCOVID.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2020).
- Varlık, N. (2018). Osmanlılarda veba salgınları. *Dosya Dergisi*. 296, 30-36.
- Yaşayanlar, İ. (2018). Bir hastalık olarak kolera ve tarihte kolera pandemileri. *Toplumsal Tarih*. 296, 49-55.
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 Kolera salgını ve osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. 6 (1), 23-55. <https://doi.org/10.26650/jes371499>
- Yılmaz, S. (2010). H1n1(Domuz Gribi) ve Türkiye’de kamu güvenliği. *Turan-Sam Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*. 2 (5), 37-53.
- Yolun, M. (2012). İspanyol gripinin dünya ve Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi. (Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Metin Kopar) Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
- Yücel, B., Görmez, A. (2019). Sars-corona virüsüne genel bakış. *Türkiye Teknoloji Ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*. 2(1), 32-39.
- Yüksel, Ş. (2000). Felakete uyum ve ruh sağlığı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*. 3, 5-11.